

De la Niceea la Creta. Devenirea *ethos*-ului ortodox

Introducere în teologia ortodoxă pentru Seminarul vicarilor din Biserica Evanghelică

Miercuri, 11 octombrie 2023

Am parcurs în prima zi istoria Bisericii Universale punctând ce este important pentru devenirea *ethos*-ului eclezial ortodox Ieri am în cercat să prezentăm o viziune generală asupra patrimoniului liturgic al Bisericii Ortodoxe.

În secolul XX avem din nou o schimbare de paradigmă *teologie-politică* în creștinismul imperial rămas oarecum suspendat de căderea Imperiului Bizantin și de mișcările identitare de „întoarcere la surse” cauzate de încercările de atragere a ortodocșilor spre alte confesiuni. Pe lângă o schimbare de paradigmă, secolul XX aduce și încercări de modernizare a Bisericii Ortodoxe

1. Rusia – „idealul” ortodox, o nouă schimbare de paradigmă

1.1. Generalități

Rusia este o țară **fără frontiere naturale, nu are un singur popor** și nici o identitate centrală adevărată. Dimensiunea sa este uluitoare, întinzându-se pe **11 fuse orare**, de la regiunea europeană Kaliningrad până la 82 km de Alaska.

Având în vedere că multe dintre regiunile sale sunt greu accesibile, iar populația este izolată, toate acestea ajută la explicarea faptului că menținerea controlului central a fost o adevărată provocare și că frica pierderii acestui control asupra țării i-a bântuit pe liderii săi. Un ofițer KGB a scris: „Întotdeauna am crezut că în Rusia este vorba despre tot sau nimic, ori ții țara cu o mână de fier, ori se destramă!”

Trebuie spus, de asemenea, că Rusia este **eternul celălalt**: pentru Europa este Asia și viceversa.

Rusia este o țară care are un viitor cert, cunoscut și sigur, doar trecutul său este imprevizibil. (Proverb sovietic)

De multe ori, conducătorii Rusiei au reinterpretat trecutul în speranța de a construi viitorul pe care îl doreau, recuperând de fiecare dată miturile și simbolurile culturale sau politice de care aveau nevoie. De exemplu, țării au preluat din simbolurile Imperiului Bizantin, Uniunea Sovietică din măreția Imperiului Țarist, iar actualul *conducător*, dorința de a recrea, sau cel puțin de a imita Uniunea Sovietică. Putin este de asemenea cel care încearcă o sinteză a acestor trei identități: Bizanț, Țari,

sovietici. Rusia este o țară în care **re-imaginarea trecutului** nu este doar o pasiune, ci mai ales **o industrie politică și geopolitică**.

980 - Vladimir devine kneaz de Kiev

988 - Vladimir cel Mare hotărăște să convertească la creștinism Rusia Kieveană

1812 - Invazia eșuată napoleonică a Rusiei

Revoluția franceză a creat un val de radicalism secular în Europa. Eșecul lui Napoleon de a cuceri Rusia l-a făcut pe Alexandru al II-lea să încurajeze adoptarea unui mesianism mistic și politic de către poporul rus.

„victoria - un motiv întemeiat pentru a evita modernizarea”
(Mark Galeotti)

Întrebările eterne ale culturii ruse:

- **Modernizare versus stabilitate** ????
- **Europa versus Asia**???

1.2. Biserica Rusiei în comunism

Sf. sec. X – Mitropolia de Kiev în cadrul Patriarhiei Ecumenice de Constantinopol

1439 - în urma Conciliului de la Florența-Ferrara, mitropolitul Isidor al Kievului a fost arestat

Un nou mitropolit, de data aceasta la MOSCOVA, **fără acordul Patriarhiei Ecumenice**

1589 - O Patriarhie oficială a Moscovei, având aprobarea Patriarhiei Ecumenice

1721 - Petru cel Mare, în încercare de modernizare, inspirându-se din realitatea anglicană, a desființat Patriarhia Rusă, Biserica a luat numele **Sfântul Sinod**, o perioadă de occidentalizare

1917 – Patriarhia recreată, Patriarhul Tihon ales în această funcție

Patriarhul Tihon condamnă crimele regimului bolșevic, inclusiv uciderea familiei imperiale. Rămâne în istoria Bisericii ca fiind un opozant al comuniștilor.

1925 – Alegerea Patriarhului Serghie, începe colaborarea.

1927 – Votul de loialitate către regim:

Trebuie să arătăm, nu în cuvinte, ci în fapte, că nu numai cei care sunt indiferenți față de creștinismul ortodox, nu numai cei care l-au trădat, ci și cei mai zeloși adepți ai acestuia, pentru care este important ca adevăr și viață, cu toate dogmele și tradițiile sale, cu toată structura sa canonică și liturgică, pot fi cetățeni credincioși ai Uniunii Sovietice, loiali guvernului sovietic. Vrem să fim ortodocși și, în același timp, să recunoaștem Uniunea Sovietică drept patria noastră civilă, ale cărei bucurii și succese sunt bucuriile și succesele noastre și ale cărei eșecuri sunt eșecurile noastre.

Orice lovitură îndreptată împotriva Uniunii, fie că este vorba de un război, de un boicot, de un fel de dezastru social sau pur și simplu de o crimă de după colț, cum a fost cea de la Varșovia, este recunoscută de noi ca o lovitură îndreptată împotriva noastră.

- ⇒ Expresia „**serghiantism**”, care desemnează o politică de loialitate necondiționată față de regimul sovietic practică de conducerea Bisericii Ortodoxe Ruse și care este asociată cu declarația sa din 1927 de mai sus, fiind derivată din numele său.
- ⇒ O nouă paradigmă în relația Biserică-Stat

Eshatologism (Biserica anti-imperială, perioada martirilor)

-> **Constantinism** (Biserica unită Imperiul, în condițiile în care Împăratul e creștin și susține Biserica, Împăratul retrogradat) ->

Otomanism (Biserica sub un împărat aparținând altor religii, creștinii – cetățeni de mâna a doua ->

Serghiantism (Biserica supusă și colaboratoare a unui regim ateu și cu o politică evident anti-creștină)

Modelul serghiantism a fost impus și în alte țări ortodoxe comuniste.

În România legătura Patriarhului Justinian Marina cu Gheorghe Gheorghiu-Dej sau Petru Groza (fiu de preot ortodox) a fost văzută ca ceva providențial, care a salvat Biserica de la confruntare directă cu autoritățile comuniste și care ar fi dus la o persecuție brutală.

A se vedea mărturia Mitropolitului Bartolomeu Anania

<https://www.youtube.com/watch?v=VGJF7JBez9g&t=704s>

1.3. Conferința Pan-Ortodoxă de la Moscova din 1948

A fost organizată în onoarea a 500 de ani de la proclamarea autocefaliei (independenței) Bisericii Ruse.

S-a concentrat pe patru puncte de discuție:

- a) Vaticanul și Biserica Ortodoxă;
- b) Valabilitatea hirotoniilor anglicane;
- c) Calendarul ecleziastic;
- d) Ortodoxia și mișcarea ecumenică

Documentul privind **Vaticanul și Biserica Ortodoxă** prezintă o viziune foarte conservatoare și folosește un ton foarte critic față de Biserica Catolică, un ton anti-occidental. Astfel, documentul acuză Biserica Catolică de faptul că **a stricat puritatea credinței ortodoxe** străvechi prin introducerea de noi doctrine, cum ar fi *Filioque* sau

Immaculata Concepție. Mai presus de toate, doctrina primatului și a infailibilității episcopului Romei a fost descrisă ca fiind anticreștină. De asemenea, în documentul de la Moscova i se reproșează Bisericii Catolice faptele istorice sângeroase prin care a forțat diverse popoare să se convertească la catolicism prin uniaticism.

Acest ton foarte dur, mai ales în ceea ce privește evenimentele istorice din jurul Bisericii Greco-Catolice, indică o influență clară a ideologiei comuniste.

În ceea ce privește hirotoniile Bisericii Anglicane, Conferința a decis că acestea pot fi recunoscute în Biserica Ortodoxă, cu condiția ca mai întâi să se ajungă la un acord dogmatic și la o mărturisire de credință unificată. Conferința în ceea ce privește anumite identități ecleziale. Mai arată încă un detaliu: **faptul că o unitate deplină, sacramentală, cu Biserica Anglicană era considerată posibilă la acea vreme**; acest lucru demonstrează încă o dată interesul de care se bucurau anglicanii în rândul ortodocșilor.

În ceea ce privește calendarul, trebuie să spunem că această conferință nu a fost capabilă să rezolve situația creată de **Congresul Pan-ortodox din 1923**. Unele Biserici au schimbat calendarul, altele nu. Ceea ce a încercat să facă această Conferință a fost să impună cel puțin uniformitatea celebrării Paștelui (și a sărbătorilor care derivă din Paște), lăsând ca celelalte să fie celebrate în același mod.

Este important de spus că documentul subliniază faptul că această situație este provizorie, până la o nouă decizie sinodală. Din nefericire, această situație, abordată în 1948, este prezentă și astăzi în Biserica Ortodoxă.

Trei factori teologici esențiali anti-ecumenici (și anti-occidentali) în Ortodoxia de matrice rusească:

- Șocul căderii Constantinopolului sec. XV
- „ad fontes” cauzat de prozelitismul catolic și simpatiile protestante
- **Amestecarea cu anti-occidentalismul de factură sovietică**

2. Întâlnirea cu Occidentul. Încercări de modernizare a Bisericii Ortodoxe

Patriarhia Ecumenică se găsea într-o situație total diferită. Anul 1922 a constituit și anul desființării Imperiului Otoman și înființării republicii moderne Turce (Kemal Atatürk). Sfânta Sofia este transformată în muzeu și într-un el sau altul condițiile Patriarhiei Ecumenice se îmbunătățesc în sensul că se bucură de o oarecare libertate neconstituind pentru Republica turcă un cult care să prezinte interes. Credincioșii greci din fostul teritoriu otoman plecaseră deja, din cauza condiției de cetățeni de mână a doua din Imperiul Otoman, pe care o aveau ca ortodocși, dar mai ales datorită represaliilor turcești în timpul și după războiul de independență grecesc (1821-1822).

Foarte mulți credincioși se găseau deja, la momentul înființării Republicii Turce, în Europa Occidentală sau chiar în Statele Unite.

De asemenea, după eliberarea de Imperiul Otoman în Balcani, fiecare stat din Balcani a dorit să obțină autocefalia. Iar Patriarhia Ecumenică într-o perioadă foarte scurtă s-a văzut în situația ca cei mai mulți credincioși să fie în Occident iar primatul ei să fie cu adevărat „onorific”.

De asemenea, credincioșii ortodocși care au emigrat din spațiul sovietic, după „votul de loialitate” al Patriarhului Serghie, s-au constituit în Biserici (ROCOR, OCA), majoritatea la Paris sau în SUA, care n-au mai vrut să fie sub jurisdicția Moscovei, și au intrat sub jurisdicția Constantinopolului (care le-a permis să continue să slujească conform uzanței rusești).

Așadar avem o Patriarhie Ecumenică împuținată la nivel local, (Turcia și Balcani) dar puternic reprezentată în Occident, chiar având mai multe identități etnice în jurisdicție.

Cele mai importante centre care au înființat și școli de teologie au fost, în primul rând Parisul, unde s-au stabilit mulți ruși care au intrat în jurisdicția Constantinopolului. Aici a fost înființat Institutul *Saint Serge* (1926) și o editură ortodoxă, care publica volume de teologie. În SUA, se înființează la New York *St. Vladimir's Seminary* (în 1938). În cadrul Patriarhiei Ecumenice parohiile rusești se bucurau de o independență, fiind organizate într-un stil foarte apropiat de specificul protestant. (parohiile înființate de Mitropolitul Anthony Bloom)

Teologi ortodocși occidentali recomandați din această perioadă.

Paris: Olivier Clément, Maria Skobțova, Fr Boris Bobrinskoy.

UK: Anthony Bloom, Sofronie Sacharov, Kallistos Ware, Ioannis Zizioulas.

SUA: Georges Florovsky, Alexander Schmemmann, John Mevendorff.

În tot acest context, Patriarhia Ecumenică, nu mai avea jurisdicție în Balcani, dar intrase într-o puternică fază de întâlnire cu Occidentul, hotărâște să inițieze pregătirile pentru un Sinod Pan-Ortodox menit să țină Biserica Ortodoxă unită.

2.1. Faza de pregătire a Sfântului Sinod

A. Congresul Pan-Ortodox de la Constantinopol (1923)

- Se dorea un sinod comemorativ al Sinodului de la Niceea (1600 de ani de la Niceea), deci plănuit pentru 1925
- Pentru prima dată o listă cu temele despre care se putea vorbi

Se observă chestiunea lipsei unei teme exacte evidente (noile condiții ale Bisericii era ceva prea vast)

B. Se reia ideea după 1950, de către Patriarhul Athenagoras.

C. Între 1963 și 2016 au loc 8 Conferințe „Panortodoxe Pregătitoare” în Insula Rhodos și la Chambesy (Elveția), unde Patriarhia Ecumenică deținea un teren pe care s-a construit un centru.

Este perioada în care se definește și o listă de teme:

1. Diaspora Ortodoxă;
2. Autocefalia și modul de a o proclama;
3. Autonomia și modul de a o proclama;
4. Dipticele;
5. Chestiunea unui calendar comun;
6. Impedimentele la căsătorie;
7. Aducerea la zi a rânduielilor legate de post;
8. Relațiile Bisericilor Ortodoxe cu ansamblul lumii creștine;
9. Ortodoxia și mișcarea ecumenică;
10. Contribuția Bisericilor Ortodoxe Locale la realizarea idealurilor creștine de pace, libertate, fraternitate și iubire între popoare precum și la abolirea discriminării rasiale

La presiunile Moscovei se adoptă *veto*-ul ca mod de luare a deciziilor.

Într-un final, la ultima întâlnire, în 2016, se decide că temele care vor fi discutate în Sinod vor fi doar 6 din cele 10:

- 1) Misiunea Bisericii Ortodoxe în lumea contemporană
- 2) Diaspora ortodoxă
- 3) Autonomia și modul ei de proclamare
- 4) Sfânta Taină a Cununiei și impedimentele la aceasta
- 5) Importanța postului și respectarea lui astăzi
- 6) Relațiile Bisericii Ortodoxe cu ansamblul lumii creștine

D. Patru Biserici Ortodoxe se retrag

Patriarhia Bulgară.

Justificarea lor:

- nu există o nevoie reală
- așezarea scaunului Patriarhului Ecumenic în centrul sălii cu fața la ceilalți participanți ar reprezenta mai mult o ecleziologie centralistă de tip catolic decât sinodalitatea ortodoxă

Patriarhia Antiohiei.

Justificare: din cauză că Patriarhia Ierusalimului le-a „invadat” teritoriul canonic prin înființarea de parohii în Qatar.

Patriarhia Georgiei.

Justificare: documentul despre Taina Sfintei Cununii ar conține mențiuni anti-canonice pentru că permite, în condiții speciale, aplicând iconomia canonică, căsătoriile interconfesionale între ortodocși și creștini aparținând altor confesiuni.

Patriarhia Rusiei.

Justificare: Întrucât s-au retras deja câteva Biserici locale, nu mai există principiul unanimității.

E. Cele mai importante discuții:**- Chestiunea căsătoriilor inter-confesionale:**

1982	2016 înainte de Sinod	2016 – Versiunea finală aprobată de Sinod
<p>1. Marriage between Orthodox and heterodox is forbidden according to canonical <i>akriveia</i>. Nevertheless, it can be performed by dispensation and love, on the condition that the children born of this marriage will be baptized and raised within the Orthodox Church. The local Orthodox Churches may take decisions concerning the use of the <i>oikonomia</i> in given cases and for particular pastoral needs.</p>	<p>Marriage between Orthodox and non-Orthodox Christians is forbidden and is not blessed in the Church, according to canonical <i>akriveia</i> (Canon 72 of the Quinisext Ecumenical Council). However, such a marriage can be blessed by dispensation and out of love, on the condition that the children born of this marriage will be baptized and raised within the Orthodox Church.</p>	<p>i. Marriage between Orthodox and non-Orthodox Christians is forbidden according to canonical <i>akriveia</i> (Canon 72 of the Quinisext Ecumenical Council).</p> <p>ii. With the salvation of man as the goal, the possibility of the exercise of ecclesiastical <i>oikonomia</i> in relation to impediments to marriage must be considered by the Holy Synod of each autocephalous Orthodox Church according to the principles of the holy canons and in a spirit of pastoral discernment.</p>
<p>2. Marriage between Orthodox and non-Christians is absolutely forbidden in accordance with canonical <i>akriveia</i>. Nevertheless, the local Orthodox Church can decide regarding such a marriage, and make use of <i>oikonomia</i> for the Orthodox partner, keeping in mind the particular pastoral needs.</p>	<p>2. Marriage between Orthodox and non-Christians is categorically forbidden in accordance with canonical <i>akriveia</i>.</p>	<p>iii. Marriage between Orthodox and non-Christians is categorically forbidden in accordance with canonical <i>akriveia</i>.</p>

Intervenția Mitropolitului Partenie, viitorul Patriarh Partenie al III-lea al Alexandriei în 1982:

“Why did we come here? It seems to me that in a reunion of this kind we must confess the truth and do so in love, but also have the audacity to face our responsibility regarding current human reality. We hide ourselves beside the general opinion, the believers one, but have to have courage – and that’s our responsibility – to mention to the people our own opinion. Nowadays, we, the Christians, are a minority, tomorrow we shall be less than 20% of the world’s population. We must present to contemporary man Orthodoxy living and active. We talk about so many questions, we accept them and we do believe them, but after, we hesitate to proclaim them publicly (...) regarding the question of matrimony of clerics after ordination no one can prevent the Church from studying it. Even from the theological point of view. Surely that in this way we shall transgress the canons. There is a tradition but I do not believe it is based on doctrine. (...) And the marriage between orthodox and non-orthodox, why can it not be allowed? Matrimony is a sacred institution. It is founded on individual freedom and on love. And we, the Orthodox Church, we want celebrate such a marriage by establish limits. (...) From the very first moment of their common life we do nothing but create problems dividing the new spouses. We don’t even have the freedom to admit that life is changing and that it draws persons together, Orthodox, Roman-Catholics, atheists and agnostics”.

- Recepția altor Biserici, numele de Biserică dat într-un document teologic oficial

1971: First Inter-Orthodox Preparatory Commission	1986: Third Preconciliar Panorthodox Conference	2015: Fifth Preconciliar Panorthodox Conference	2016: Final version signed during the Council of Crete
The Orthodox Church recognizes the ontological existence of all these Christian Churches and Confessions ⁵³ .	The Orthodox Church recognizes the existence de facto of the Christian Churches and Confessions ⁵⁴ .	The Orthodox Church acknowledges the historical existence of other Christian Churches and Confessions that are not in communion with her ⁵⁵ .	The Orthodox Church accepts the historical name of other non-Orthodox Christian Churches and Confessions that are not in communion with her ⁵⁶ .

- **Folosirea atributului *Persoană* pentru prima dată într-un document teologic oficial cu referire la ființele umane disputat**

Testo proposto dalla Terza Conferenza Pre-Sinodale del 1986	Testo adottato dalla Sinassi dei Primati del 2016, dopo la revisione del 2015	Versione finale approvata dal Concilio di Creta, a giugno 2016
<p>B. The Value of the Human Freedom</p> <p>1. The perfection of human person, both as an isolated possessor of the image of the personal God, as well as a community of persons, that reflects – through the unity of human kind – the life in the Holy Trinity and the communion of the Divine Persons, is realized due to the divine grace of freedom which man, by acquiring his self-awareness, acquires at the same time the possibility to discern between good and evil (Gen. 2 16-17). Therefore, freedom is for the human person a divine gift, which makes it capable to progress permanently in ascending manner towards his spiritual perfection⁴⁴³.</p>	<p>B. Freedom and Responsibility.</p> <p>1. Freedom is one of God's greatest gifts to the human being as a specific bearer of the image of a personal God and member of a community of persons, which, through the unity of the human race, reflects by grace the life and communion of the Divine Persons of the Holy Trinity. <i>He who created man in the beginning made him free and autonomous, limiting him solely by the laws of the commandment</i> (Gregory the Theologian, <i>Homily 14, On Love for the Poor</i>, 25. PG 35, 892A). Freedom renders the human being capable of progressing toward spiritual perfection; yet, it also includes the risk of disobedience as independence from God and consequently the fall, which tragically gives rise to evil in the world⁴⁴⁴.</p>	<p>B. Freedom and Responsibility</p> <p>1. Freedom is one of God's greatest gifts to the human being. <i>He who created man in the beginning made him free and self-determined, limiting him solely by the laws of the commandment</i> (Gregory the Theologian, <i>Homily 14, On Love for the Poor</i>, 25. PG 35, 892A). Freedom renders the human being capable of progressing toward spiritual perfection; yet, it also includes the risk of disobedience as independence from God and consequently the fall, which tragically gives rise to evil in the world⁴⁴⁵.</p>